

CENTRE D'INTERPRETACIÓ DE LA FRONTERA DEL GAIÀ

Jordi Juan Villanueva

1. EL RECURS

L'antiga frontera del Gaià, entre el comtat de Barcelona i Al-Andalus, constitueix un recurs historicomonumental i arqueològic de primer ordre, però resta desconegut i decadent. La conca i el curs del riu Gaià atresoren un seguit de fortificacions altmedievales que formaren part de dues marques, d'una banda, la frontera del món cristià —Marca Hispànica— i de l'altra la frontera superior d'Al-Andalus —*al-thagr al-alà*—.

Avui en dia aquestes construccions resten oblidades i el seu estat de conservació comença a ésser preocupant. Ara, 1.000 anys després, només són un record opac d'un passat relativament proper i intens. Com que aquest territori compta amb aquesta riquesa patrimonial tan important considerem necessari projectar un centre d'interpretació que mostri i expliqui amb rigor aquesta realitat pretèrita. Aquest centre podria transformar un recurs historicomonumental i arqueològic en un recurs turístic d'importància en terres tarragonines i, d'aquesta manera, ampliar i enriquir el ventall de l'oferta ludicocultural de les marques turístiques Costa Daurada i Ruta del Cister. En *pro* de mostrar les característiques d'aquest recurs, hem decidit confeccionar una anàlisi DAFO (debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats) molt esquemàtic que ens ajudi a conèixer el recurs més a fons.

1.1. DEBILITATS (INTERNES)

Hem de fer notar que la majoria d'aquests castells estan situats en llocs molt feréstecs i d'accés difícil, qüestió que dificulta la visita de grups de turistes. *In situ*, als jaciments, ens trobem amb serioses dificultats, escassegen les senyalitzacions, i les que hi ha no conformen un discurs unificat que relacioni tot el recurs conjuntament, tampoc hi ha elements que facin la visita amable i segura com passarel·les, escales, baranes, etc. Pel que fa a les restes arqueològiques ens les trobem, en la majoria dels casos, amagades sota els matolls i els enderroc, fet que dificulta apreciar quelcom didàctic.

1.2. AMENACES (EXTERNES)

Les amenaces que ha d'afrontar aquest recurs, principalment, són tres: oblit generalitzat, vies de comunicació deficientes i Tarragona *versus* Roma. El principal problema és l'oblit generalitzat d'aquest passat relativament proper que afecta la conservació d'uns castells que es començaren a abandonar a partir dels segles XIII-XV.¹ Avui en dia, per tant, és molt difícil que aquests castells entrin als circuits turístics atès el seu estat d'abandonament. Una altra amenaça que hem de tenir present són les vies de comunicació per accedir als pobles, als castells i a les torres. Algunes són molt precàries i, per tant, impossibiliten el desplaçament òptim al recurs. El seguit de castells del Gaià tenen més amenaces externes, com per exemple la relació directa que fa la gent i, també, les institucions entre Tarragona i el món romà. S'obvia pràcticament el passat altmedieval i no es coneix que aquí hi havia una frontera entre el món feudal cristià i l'Islam.

1.3. FORTALESES (INTERNES)

La principal fortalesa és l'elevada densitat d'edificacions altmedievales que es conserven, algunes parcialment, i que formaven part de la línia defensiva i ofensiva d'aquestes societats. El valor patrimonial i històric és incalculable i si realment es potenciés ordenadament esdevindria un projecte seriós que podria convertir-se en un recurs de primer ordre a nivell tarragoní i ensems català. Una altra fortalesa rau en el desconeixement general d'aquest període històric el qual no està gens explotat turísticament i, per tant, creiem que atresora l'atractiu i el potencial necessari per endegar aquesta iniciativa cultural. Per últim ens hem de fer ressò de diversos treballs, projectes i iniciatives que tenen per objecte d'estudi l'àrea del riu Gaià i els quals constitueixen un element fonamental a tenir en compte a l'hora de projectar el Centre d'Interpretació de la Frontera del Gaià: en un primer estadi i com a element imprescindible per iniciar i completar amb èxit qualsevol recerca històrica i geogràfica a les Terres del Gaià no podem deixar de citar la *Guia dels castells del Gaià*,² la qual és una eina primordial i bàsica per a conèixer i apreciar el territori que es trepitja. També hem de saber que actualment existeixen dos projectes en curs que treballen sobre aquest territori: un d'historicoarqueològic —*Origen i evolució de les fortificacions a l'extrem de la Marca: els castells del Gaià*—, l'objectiu del qual és aprofundir en el coneixement de la gènesi, funció i evolució dels anomenats "castells de frontera o de marca" sota la coordinació del CEPAP-UAB³, i l'altre de restauració de la torre i el castell de Santa Perpètua de Gaià, així com de la torre del castell de Santa Coloma de Queralt fets per l'arquitecta Vera Hofbauerová.

¹ Ens referim, com és lògic, als castells més enrocats als quers dominants els quals van anar abandonant-se durant els segles XIII-XV i següents quan la frontera s'anava desplaçant vers el sud, i no a castells situats als pobles i a les viles, alguns dels quals van veure reaprofitades i convertides les seves estructures en castells-palaus.

² MIQUEL, Marina; SANTESMASSES, Josep; SAUMELL, Dolors (1999). *Els castells del Gaià*. Cossetània Edicions en coedició amb l'Institut d'Estudis Valencs i el Centre d'Estudis del Gaià.

³ Centre d'Estudis del Patrimoni Arqueològic i la Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona.

1.4. OPORTUNITATS

Potser l'oportunitat més interessant és apreciar el poc desenvolupament turístic d'aquestes comarques, exceptuant l'existència de la Ruta del Cister. Sabem que les comarques de l'Alt Camp i la Conca de Barberà, principalment, es coneixen pels grans cenobis cistercencs i Montblanc, capital medieval per excel·lència. Aquesta oferta, principalment cultural, i més concretament medieval, es pot utilitzar per relacionar els castells del Gaià amb els monestirs cistercencs. A més d'aquests arguments favorables per a la potenciació d'aquest recurs històric hem de deixar palès un altre factor que creiem indispensable; les comarques de la Conca de Barberà i l'Alt Camp són les grans desconegudes pel turista que visita la Costa Daurada i, per tant, el turisme resta en un segon pla. Però són comarques que compten amb uns recursos naturals, històrics, artístics i monumentals de primer ordre.

2. PROPOSTA DE CREAR UN CENTRE DE VISITANTS

En un primer moment, a l'hora de pensar alguna actuació sobre el territori, es va estudiar la possibilitat d'interpretar quelcom *in situ*. És a dir, plantejar interpretacions isolades i inconnexes com, per exemple, habilitar un castell per a fer-lo visitable, senyalitzar possibles rutes a peu o amb bicicleta pel territori, reconstruir un castell, etc. Però vàrem veure que si no assentàvem una base sòlida que englobés la frontera del Gaià com un tot no tindria sentit fer aquestes actuacions. És per això que vàrem creure indispensable crear un centre de visitants en el qual el turista es pogués introduir per uns moments en l'època altmedieval i mostrar-li, des d'uns paràmetres didàctics i entenedors, l'abast històric d'aquesta frontera.

□ Figura 1: Panoràmica del castell de Saburella (Foto: Jordi Juan Villanueva).

El centre de visitants s'anomenaria Centre d'Interpretació de la Frontera del Gaià, i voldria donar a conèixer la frontera del Gaià a nivell global. El nostre objectiu és que el visitant, el turista, l'informador turístic, el restaurador de la regió ubiquin al mapa el centre d'interpretació, i quin lloc millor per situar-se que Santes Creus, al bell mig del curs del riu Gaià, a l'entrada del Reial Monestir de Santes Creus i envoltat d'un paratge natural protegit (PEIN). La creació del centre va lligada a la idea d'establir un punt de referència turístic, però ensems històric, patrimonial i arqueològic. Seria com un camp base que irradiaria coneixement, cultura i turisme, i intentaria dinamitzar la zona en tots els aspectes. De fet seria la primera pedra que serviria per aixecar un projecte molt més ambiciós que relacionés i connectés tota la frontera del Gaià: creant altres centres interpretatius, fent intervencions a castells, excavacions arqueològiques, *living history*, etc. Considerem necessari, per tant, ubicar aquest centre interpretatiu al Reial Monestir de Santes Creus, en el seu recinte d'accés, atesa la gran afluència de visitants que acull any rere any.

3. EL CENTRE DE VISITANTS

El projecte principal i bàsic consistiria en la creació d'un centre d'interpretació o de visitants de l'antiga Frontera del Gaià —segles X-XII— al Reial Monestir de Santes Creus. El centre de visitants hauria de ser pensat com un espai d'usos múltiples, un gran complex que permeti satisfer les necessitats d'un públic variat que acudeixi al lloc per a buscar informació del Centre i passar unes hores de forma amable i divertida. Hem de dir, prèviament, que el centre no disposaria de cap trava física que impossibilités el desplaçament de persones amb mobilitat reduïda, ja que tots els serveis i equipaments es disposarien a la planta baixa. El centre comptaria amb:

- Una *entrada-vestíbul* on s'informaria el visitant, utilitzant un plafó de grans dimensions, de les condicions d'accés i de tots els serveis i continguts expositius del Centre.
- Dos *audiovisuals* instal·lats en sales independents, una a l'inici i l'altra al final del recorregut.
- Tres *sales expositives* que funcionarien a mode d'introducció, desenvolupament i conclusions. En elles s'utilitzarien diferents estratègies didàctiques i multimèdia que ajudessin a comprendre millor els continguts.
- Un *vestíbul-sortida* on s'instal·laria un mostrador on es podria obtenir informació sobre el centre, la zona, rutes, fulletons explicatius, etc.
- Un *coffee-shop* on es podrien presentar els productes agroalimentaris artesanals de la regió, llibres i publicacions relacionades amb el Centre, així com també *merchandising*.
- Serveis sanitaris adaptats (WC).

Analitzades les parts del centre que formaran part de l'oferta didàctica i de serveis, és a dir les diferents instal·lacions destinades al gaudi i a l'aprenentatge del visitant, ara ens remetrem a definir les instal·lacions necessàries per acollir el personal:

- Una sala polivalent.
- Un espai habilitat per desenvolupar-hi tasques de gestió, control, programació, publicitat.
- Un magatzem per a guardar-hi tot tipus de material.

4. EL MISSATGE QUE ES VOL DONAR

Un centre d'interpretació, com indica el seu nom, és un espai on museu i espai lúdic convergeixen. Està pensat per a un públic generalista i per tant hem de ser curosos amb els continguts a transmetre. Pel que fa als continguts s'han d'escollir minuciosament per tal d'aportar una visió general i completa de l'època tractada, però sense fer-se farragosa, ni avorrida. Hem d'utilitzar frases suggerents per atreure la lectura. Els plafons explicatius de les sales constaran d'un títol, un subtítol i un text desenvolupat. Amb això volem aconseguir que el visitant triï realment el que vol llegir sense sobrecàrrega d'informació.

Si ens referim a les formes, hem d'aconseguir transportar el públic a l'època medieval d'una manera lúdica i distreta. És per això que només entrar trobarem un audiovisual d'immersió que traslladarà el visitant mil anys enrere, fent-li veure la dura realitat del moment i animant-lo a conèixer a fons el Centre i aquest passat relativament proper. A més d'aquest audiovisual utilitzarem altres eines i mètodes que ajudin a crear una atmosfera medieval i transportin, per uns moments, el visitant a l'alta edat mitjana. És per això que el nostre equip ha intentat cercar uns punts clau que expliquin i relacionin altres punts més específics per dotar aquest Centre d'un missatge estructurat. Hem de pensar que quan un individu visita una exposició, un museu, un centre, etc., normalment es queda només amb quatre idees o conceptes. Aquest fet ha de condicionar la nostra estratègia i fer que les quatre idees que s'emporti el visitant cap a casa seva siguin realment les que nosaltres li volem transmetre, o sigui les que creiem més adients.

Principalment les idees que nosaltres volem transmetre són aquestes: concepte de *frontera entre Comtats Cristians i Al-Andalus*; el castell símbol d'una època; existència de *potencial històric i com fem història?*

4.1. LA FRONTERA DEL GAIÀ

El concepte principal, al voltant del qual gira la creació d'aquest centre, és indubtablement l'existència d'una marca, d'una frontera, d'uns límits marcats durant els segles X, XI i part del XII, entre els Comtats Catalans i Al-Andalus. L'objectiu és induir al públic a la reflexió. El visitant haurà d'apreciar que l'actual territori català es dividia, durant l'alta edat mitjana, en dues societats contraposades les quals tenien cadascuna una marca defensiva pròpia: Al-Andalus (*al-thagr al-alà*) i els Comtats (*ipsa marchia extrema*).

4.2. EL CASTELL, SÍMBOL D'UNA ÈPOCA

La segona idea que volem transmetre al visitant és la importància que va jugar la figura del castell a l'edat mitjana, i en especial a la frontera del Gaià. El castell o *castrum* és un espai que respon indubtablement a les necessitats físiques, socials, econòmiques i mentals de la societat feudal. S'erigeix, per tant, en un símbol de domini. Alguns d'aquests castells es situen en als quers més alts controlant tot el territori, d'altres, per contra, s'ubiquen en punts més planers envoltant-se d'un entramat urbà. Però el castell no resta mai com un element aïllat i inconnex dins d'un territori, ans el contrari, esdevé una peça més d'una densa i extensa xarxa fortificada i ben comunicada.

4.3. HI HA UN GRAN POTENCIAL HISTÒRIC A LA ZONA

El tercer concepte que volem mostrar al gran públic és la gran quantitat de fortificacions altmedievales que van formar part de la frontera del Gaià i que conformen un recurs historicomonumental i arqueològic de primer ordre. Actualment aquests castells tan sols resten com a elements pintorescos fossilitzats en el paisatge; alguns, emplaçats als cims més alts des d'on s'albira una panoràmica excel·lent, d'altres, configurant viles i pobles i essent el nucli del seu entramat urbà. Fa mil anys, però formaven un tot compacte, comunicant-se entre ells, allotjant-hi guarnicions militars, en definitiva complint les funcions per a les quals van ser bastits.

Definim, per tant, el recurs com a historicomonumental i arqueològic, puix gran part d'aquests elements monumentals es troben en una situació de severa runa, necessiten intervencions arqueològiques i per descomptat una interpretació historicoarquitectònica, per a convertir-los en un recurs turístic.

4.4. COM FEM HISTÒRIA?

L'última aportació rau en mostrar al públic com es fonamenta el coneixement històric. És a dir, deixar palès quins mètodes i pràctiques utilitzen els historiadors per tal d'apropar-se a la interpretació de la història. Principalment, el mètode històric utilitza les fonts: documentals (textos antics de l'època), iconogràfiques, etnogràfiques, numismàtiques, toponímiques i orals, entre d'altres; així com l'arqueologia que l'apropa al coneixement pràctic i *in situ*. S'ha de mostrar una idea clara de com es treballa i s'investiga en l'àmbit historicoarqueològic i la importància que té la divulgació per mostrar al gran públic un passat que si no fos gràcies a aquestes disciplines restaria desconegut i oblidat.

□ Figura 2:
Castell de
Selmella
(Foto:
Jordi Juan
Villanueva).

5. EL CENTRE, AL DETALL

A l'entrada-vestíbul hi trobaríem, a un costat, un gran plafó amb dues fotografies de grans dimensions del castell de Saburella i de la torre de Santa Perpètua de Gaià. A l'altre costat del vestíbul hi trobaríem una breu introducció escrita que contextualitzaria al visitant sobre l'abast i la importància de la frontera del Gaià. El text diria el següent:

El Gaià, un riu que fou frontera entre dos móns...

Durant els segles X i XI s'anà constituint entre els rius Llobregat i Gaià una extensa marca que funcionava a mode de coixí defensiu i ofensiu del comtat de Barcelona. Era un territori de frontera i, per tant, un espai insegur que canviava d'extensió al llarg del temps i que tan aviat podia avançar com recular.

El riu Gaià va representar durant més d'una centúria el límit més extrem del comtat de Barcelona. Un riu que fou premeditadament fortificat pel poder comtal i que funcionava com un tot compacte on cada racó del territori estava controlat. Enfront d'aquesta línia fortificada un altre món, una altra gent, una altra religió i societat. Ens referim a Al-Andalus, un poder territorial que no va desaparèixer de l'actual Catalunya fins ben entrat el segle XII, posant fi a quatre segles d'establiment.

Just després de deixar el vestíbul enrere el visitant entraria en una sala on es projectaria un audiovisual d'immersió històrica. És a dir, voldríem que l'espectador es traslladés, durant uns 10 minuts, als volts del primer mil·lenni valent-nos de la veu en "off" d'un hipotètic castlà de frontera i de diferents imatges que concordessin amb aquest relat. Aquest *milites*, amb la seva narració realista i personal, ens submergiria en una dura i crua realitat fronterera i ens faria viatjar per diferents castells altmedievals descrivint-nos el seu dia a dia. Aquesta sala audiovisual podria estar construïda de cartó pedra recordant la volta d'una estança d'algun castell altmedieval. La porta d'accés podria ésser adovellada, amb arc de mig punt i al mur hi podria haver dues o tres espitlleres. Tots aquests elements i reconstruccions fidedignes ajudarien a cridar l'atenció al turista.

Al sortir, a través d'un arc ogival, el visitant iniciaria el recorregut a la sala introductòria. Aquesta (SALA 1) estaria formada sobretot per uns mapes de grans dimensions on es mostraria l'abast de la frontera als diferents territoris peninsulars i també al territori de l'actual Catalunya. En un sector hi hauria un mapa interactiu de tota la Península Ibèrica on la gent podria, utilitzant una pantalla tàctil, situar segle a segle la línia fronterera entre els móns cristians i andalusins. És a dir, si algú volgués saber per on discorria la frontera, per exemple, durant el segle XI només hauria de clicar el botó corresponent al segle XI i el mapa l'hi indicaria exactament on es trobava l'extrem de la marca en aquells moments. La funció principal d'aquest mapa és mostrar al visitant les diferents fronteres, entre Al-Andalus i els estats cristians que van existir a la Península Ibèrica al llarg dels segles, des de l'entrada dels

musulmans, l'any 711, fins a la seva expulsió, al segle xv. Els altres dos mapes, també de grans dimensions, no serien interactius com el citat anteriorment, ni il·lustrarien totes les etapes de l'ocupació musulmana. Tampoc abraçarien una cronologia tan extensa, bàsicament es centrarien sobretot en els segles x i xi. El primer, d'aquests dos mapes, seria un gran plafó on se'ns mostraria tot l'actual territori català i ens marcaria els límits fronterers durant els segles x i xi. En aquest mapa hi apreciaríem els principals nuclis habitats i punts fortificats del territori cristià contraposant-se a les grans i cosmopolites ciutats andalusines (Balaguer, Lleida i Tortosa...) i les seves defenses. L'últim mapa de la sala seria el més concret i detallat. Tractaria sobre la frontera del Gaià mateix i s'hi podrien observar, amb detall, totes les fortificacions existents. Utilitzant aquests mapes voldríem transmetre al visitant claredat i didàctica, ja que és un recurs, aquest, molt visual i gens pesat que plantejaria el concepte: "caram quantes fronteres!, quantes marques tan ben delimitades entre uns i altres!". En aquesta sala, també a mode d'introducció i contextualització històrica, i complementant els mapes, s'explicaria en un plafó de grans dimensions l'expansió de l'Islam, el consegüent xoc amb l'imperi franc a Europa i la creació del Comtat de Barcelona.

Després de situar-nos en el període històric, i veure l'abast de les fronteres, accediríem a la SALA 2, la sala del desenvolupament del tema que tractem. En ella ens introduiríem de ple en la frontera del Gaià, veuríem el que significava viure a la marca, llegiríem testimonis musulmans que parlaven sobre la frontera, i sobretot parlaríem de castells, però també de l'aportació del monaquisme occidental cristià. El material didàctic es basaria en tres plafons explicatius —amb fotografies i mapes— de grans dimensions i dues pantalles tàctils de format mitjà que permetrien fer un viatge al passat i passejar-se virtualment per un castell del segle xi. Els plafons constarien d'un títol, un subtítol i un desenvolupament perquè els diferents públics estiguessin còmodes. Nosaltres, però, en la present comunicació només mostrarem els títols i els subtítols per tal de donar fluïdesa al nostre discurs.

Plafó 1: la frontera del Comtat de Barcelona

El riu Gaià, que discorre des de Santa Coloma de Queralt fins a Tamarit en sentit nord-sud, constitueix un dens entramat de fortificacions que representaven el punt més extrem de la Marca del Comtat de Barcelona amb Al-Andalus durant els segles x, xi i part del xii.

Plafó 2: el castell, símbol d'una època

Si hi ha un espai que respon a les necessitats físiques, socials, econòmiques i mentals de la societat feudal és, sens dubte, el castell. El castell ha de ser capaç d'expressar tant la protecció que ofereix el senyor com el poder que exerceix sobre els camperols.

Plafó 3: dels castells roquers als palaus renaixentistes

Els castells roquers del segle X i XI, austers, encimbellats als turons, a les parts més altes dels quers que dominen un territori de marca (per tant, inestable i insegur), deixen pas, a partir dels segles XII i XIII, quan la frontera es trasllada més al sud, al castell, transformat en residència-palau de caire senyorial que s'anirà desplaçant progressivament cap al pla, cap a les viles.

Vista aquesta sala, que versa especialment sobre els castells i la seva evolució, passàrem a l'última sala, la SALA 3, l'espai per reflexionar, per treure conclusions i per fer veure a la gent que la història encara resta en molts casos incompleta i que s'ha d'anar construint generació rere generació per assolir un coneixement dels nostres avantpassats òptim i fidedigne, perquè les futures generacions tinguin més eines amb les quals treballar i crear coneixement. Dit això, ara us presentem els continguts dels tres plafons que s'instal·laran a la SALA 3:

Plafó 1: trasllat de frontera, s'assenta el Cister

Tortosa 1148, Lleida 1149, Siurana 1153.

Aquestes dates signifiquen l'últim sospir de l'Islam en terres de l'actual Catalunya. Aquestes tres importants pilars musulmans van ser conquerits per les hosts de Ramon Berenguer IV. És a dir, a mitjan segle XII, els andalusins es veuen obligats a abandonar un territori que havien dominat durant quatre segles i a recular cap a posicions més meridionals. És en aquest moment que el Cister comença a deixar la seva petja en territoris que abans foren frontera i ara s'havien d'estructurar.

Plafó 2: com fem història?

Per tal d'assolir un grau bastant fidedigne de coneixement de qualsevol període històric, l'historiador ha d'utilitzar les dues grans eines que ens vénen llegades pel passat. Ens referim a les fonts—documentals, iconogràfiques, etnogràfiques, paleogràfiques, numismàtiques, toponímiques i orals— i a l'arqueologia. Sense aquest conjunt d'eines de coneixement no sabríem ni la meitat del que sabem. Així han d'interpretar la història els historiadors.

Plafó 3: obrim els ulls o serà massa tard

Els castells dels Gaià, com gran part de les fortificacions que es troben al nostre territori, viuen moments difícils; el pes de l'oblit cada dia es fa més insuportable: voltes, murs, muralles, torres, veuen com, a poc a poc, però inexorablement, es transformen en runa. Es desdibuixa així del nostre paisatge, però també del nostre imaginari. L'oblit és desconeixement, i el desconeixement devalua el nostre important i ric patrimoni historicoartístic. D'aquesta manera es fa necessari conèixer i preservar unes restes materials que representen l'existència, no gaire llunyana en el temps, d'un espai entre dos mons, d'un territori caracteritzat per una impressionant densitat de construccions defensives (però també ofensives), única a la Mediterrània.

Encara hi som a temps!... hem d'obrir els ulls i donar al nostre passat el valor que es mereix.

Doncs bé, aquest plafó posaria punt i final a aquest recorregut progressiu a través de la frontera del Gaià i la seva història. Però la visita no s'acabaria encara, restaria per veure l'últim audiovisual en el qual sobrevolaríem tots els castells del Gaià a vista d'ocell. El recorregut ens portaria de la clota colomina fins a les platges de Tamarit, admirant la riquesa paisatgística de l'entorn, les fortificacions medievals, així com els jaciments arqueològics i edificis notables de l'època. El muntatge audiovisual es completaria amb música medieval de dolçaina i clavicèmbal perquè el visitant reflexionés sobre la frontera del Gaià.

6. COM ENS PROMOCIONAREM?

□ Figura 3: Espitllera del castell de Selmella (Foto: Jordi Juan Villanueva).

Gràcies a la creació d'un consorci entre entitats públiques i privades la promoció del centre, creiem, hauria de restar garantida. El suport institucional és bàsic per poder arribar al major nombre de públic possible, i també finançar les campanyes de promoció.

Plantegem la creació d'un clúster turístic, a l'interior de la Costa Daurada (per terres taragonines), que dinamitzi i doni a conèixer aquest territori tant desconegut pel turista que visita la zona, i alhora complementi la Ruta del Cister.

Tot clúster ha de comptar amb personalitat pròpia i uns trets característics que permetin definir-lo com a tal. Les seves característiques els fan més interessants per a determinats segments geogràfics o socioeconòmics. És a dir, la constitució d'aquest clúster ha de tenir el seu propi posicionament i estratègia, de manera que es disposi d'un document consensuat i aprovat pels impulsors i l'equip tècnic en matèria de comunicació. També s'apuntarà la línia creativa i una frase definitòria i engrescadora de la zona que ajudi a promocionar-nos.

A part de la creació del clúster valorem de manera especial i més acusada el desenvolupament d'una línia de negoci. Què entenem per línia de negoci? Doncs ens referim a uns conceptes que no queden definits pel territori, però que des del punt de vista del ciutadà tenen gran interès i són molt valorats. Són "productes homogenis" que des de l'òptica de la comunicació poden tenir un tractament comú. Algunes de les línies de negoci són, per exemple: espai d'interès natural, turisme cultural/artístic, sol i platja, gastronomia, artesanía, etc. En el cas que ens ocupa es podria crear una línia de negoci que complementés la dels monestirs cistercencs, amb aquesta dels Castells del Gaià sota la classificació d'un turisme cultural i artístic especialitzat, sobretot en l'edat mitjana i més concretament en l'alta i la plena edat mitjana (segles IX-XIII). Seria una línia complementària a la ja existent Ruta del Cister que alhora completaria l'oferta turisticocultural d'aquestes comarques taragonines promocionant-se conjuntament a fires, trobades i mostres. A més tant els monestirs com els castells de frontera, sense obviar les activitats productives associades no deixen de ser factors determinants d'un mateix procés, *l'expansió comtal vers el sud*.

Al constituir aquesta línia de negoci especialitzada, tindríem molt de guanyat a l'hora de comunicar al públic on som, qui som, quins recursos tenim i què oferim. Establertes les bases de l'organització promocional a nivell més global, més institucional, amb la creació d'aquest ens, ara ens dedicarem a descriure les accions de comunicació més concretes que emprendrem per donar a conèixer els atractius, serveis, instal·lacions del *Centre d'Interpretació de la frontera del Gaià*:

- *Fulletó informatiu genèric*: Expressarà de manera sintètica i clara les possibilitats del Centre, els seus serveis, les instal·lacions. Hi apareixeran els horaris, els telèfons, la pàgina web, fotos atractives, frases clau per a despertar l'interès de qui ho consulti.
- *Fulletó mapa*: Serà un mapa cartogràfic on s'especificaran la ubicació exacta del centre, les rutes recomanades, les construccions de l'època més destacables, els nuclis poblacionals, així com els diferents serveis i atractius turístics.
- *Llibre Corporatiu*: Es realitzarà un llibre on s'explicaran els recursos i atractius turístics de tot el clúster, posant èmfasi en el passat medieval de la contrada. Serà una publicació editada

a l'estil de la resta de marques turístiques catalanes. En aquest llibre corporatiu hi haurà informació de tot tipus, serveis, possibles rutes, telèfons d'interès, etc.

- *Exposició itinerant*: Com que el nostre públic objectiu es troba concentrat en llocs determinats i que es requereix donar informació creant expectació i interès, creiem oportú realitzar una exposició itinerant en fires, mostres, punts clau (ciutats importants, centres d'afluència de visitants, etc.), mercats medievals —que avui en dia són un segment en expansió—, congressos especialitzats, etc.
- *Web Internet*: Disposar d'un espai web en el que es pugui posar a l'abast de tothom l'oferta i possibilitats del centre i del territori, és actualment una necessitat que per la seva immediatesa considerem un mitjà promocional excel·lent. Avui en dia no es concep cap entitat que no compti amb un espai connectat a la xarxa, per això és vital disposar-ne d'un que informi i visualitzi l'oferta i les possibilitats del Centre i de l'entorn.
- *Assistència a fires*: Fer una tria de les fires que més interessin per a l'acompliment dels objectius. Sobretot ens mourem per fires regionals i nacionals, per mercats medievals i esdeveniments d'aquesta índole, i també complementant les activitats divulgatives dels ens institucionals en les seves promocions internacionals.

□ Figura 4: Castell de Saburella
(Foto: Mònica López Prat).

- *Publicity i publicitat*: El missatge del centre historicocultural és institucional i els temes relacionats amb el territori, el turisme, les noves iniciatives i els viatges tenen bona acollida als mitjans, pel que es considera que la *publicity* pot complir un paper important ja que ens reportarà una promoció gratuïta i extensa. És molt important crear notícies que facin reaccionar els mitjans i que promocionin el Centre davant de grans capes de la societat.
- *Material promocional*: Al marge del material estàndard que es regalarà a les fires (clauers, bolígrafs, etc.), creiem oportú iniciar una línia de confecció, moderna i de disseny, portable per a tothom i que plasmí la filosofia del Centre. Aquests productes es vendrien a la botiga-cafeteria del Centre, però també es podrien promocionar per tendes i botigues d'actualitat.
- *El centre als mitjans*: El nostre producte requereix entrar pels ulls i les sensacions. Aquells mitjans de comunicació i creativitat que ens permetin cridar l'atenció, despertar la curiositat i els sentits del nostre públic objectiu, seran interessants. El ventall de mitjans al nostre abast és prou ampli i variat: televisió, ràdio, revistes especialitzades, premsa, etc.

7. CONCLUSIONS

Bàsicament, el producte que volem crear i oferir al públic és un centre d'interpretació històrica i arqueològica on els diferents tipus de visitants es sentin acollits i còmodes, per poder adquirir i gaudir d'uns coneixements històrics que els proporcionin una visió àmplia i fidedigna sobre un passat apassionant, l'edat mitjana. Aquest Centre està pensat per a tot tipus de públic. Ha de ser un espai on el visitant experimenti i gaudeixi d'uns continguts històrics d'una manera única i vivencial. Un dels objectius bàsics del Centre és despertar, mitjançant la provocació i la immersió històrica, un interès per la cultura, la història i més concretament el passat medieval.

Totes aquestes fites les hem d'aconseguir mitjançant una museïtzació didàctica i il·lustrativa d'uns conceptes i sabers que acostumen a presentar-se sovint d'una manera erudita i tancada, amb un llenguatge només entès per l'intel·lectual i pel qui coneix a fons la matèria històrica. Aquest Centre proposa unes bases des del rigor científic, que siguin atractives pel gran públic i que despertin en el visitant unes inquietuds per conèixer més a fons el nostre passat medieval. És per això que el Centre comptarà amb dos audiovisuals, un dels quals d'immersió històrica que situarà el visitant a l'època gràcies a la veu en *off* d'un hipotètic soldat de frontera que narrarà les penúries, el desordre, les desigualtats, la violència, en definitiva, la dura i crua realitat de la frontera del Comtat de Barcelona en temps altmedievals. L'altre audiovisual té un propòsit il·lustratiu. Permetrà veure des de l'aire, a vista d'ocell, tot el seguit de Castells del Gaià, traslladant-nos des de la capçalera del riu fins al castell de Tamarit, i recorrent, així, tota la línia del Gaià des de les terres de l'interior fins a la Mediterrània.

A part d'aquests materials de suport audiovisual comptarem amb altres eines multimèdia que dinamitzaran l'estada al Centre com, per exemple, mapes interactius de les

diferents fronteres o pantalles tàctils que transportaran el visitant a un castell del segle XI, podent recórrer les seves estances, murs i torres. Amb la creació d'aquest centre volem col·locar la primera pedra d'un seguit d'actuacions que serien viables a mitjà i a llarg termini, com podrien ser rutes guiades pels diferents castells, programes arqueològics, camps de treball per a la reconstrucció *in situ* dels edificis notables, tallers per a tota classe de públic, etc.

Hem cregut necessari, primer, plantejar la idea de la creació del centre perquè ha de ser un punt de referència turístic, a la vegada que històric, per donar a conèixer al gran públic l'existència d'aquesta antiga frontera entre dos mons, entre dues societats. Apreciem que hem de consolidar uns bons fonaments a l'inici, si no a la llarga el projecte pot trontollar i enfonsar-se. La idea bàsica que ens ha motivat a endegar aquest Centre és: "hi ha un recurs històric, paisatgístic, monumental, arquitectònic i arqueològic poderós, per què no fer-lo turístic i visitable, ampliant així el ventall d'oferta cultural al nostre territori?"

□ Figura 5: Castell de Selmella (Foto: Jordi Juan Villanueva).

Creiem que aquest Centre, juntament amb la Ruta dels grans cenobis cistercencs, consolida un producte historicocultural de qualitat i enriqueix l'oferta cultural d'unes comarques tarragonines que resten en part desconegudes i poc explotades turísticament. El Centre pot esdevenir clau a la regió dinamitzant turísticament i econòmicament una zona que té un gran potencial turístic, sobretot en els àmbits culturals i mediambientals, que a part dels castells del Gaià, compta amb les zones naturals d'interès (PEIN de Santes Creus i de Saburella) i es pot fer extensiu al paratge natural de Poblet-Serra de Prades, i altres. La viabilitat d'aquest centre d'interpretació passa per la implicació dels ens públics en el projecte interpretatiu. L'altre pilar que ha de suportar el nostre projecte és la comunitat científica, representada en disciplines com la història, la restauració d'edificis, el medi natural i paisatgístic així com la promoció turística, treballant pluridisciplinàriament.

Si no encarem aquesta antiga frontera com un tot global on es promoguin campanyes d'excavació per les diferents fortificacions, habilitacions de rutes històriques i ensembles ecològiques, restauracions dignes dels castells i torres, tot dirigit des de la qualitat turística i científica, caurem en la mediocritat i la vulgaritat. L'indret té potencial històric, arquitectònic, natural, i per tant també pot tenir atractiu turístic. El projecte és constituir un recurs turístic que dinamitzi les comarques interiors d'una manera ordenada i planificada que s'integri plenament en el territori sense danyar-lo i que permeti a empreses de diferent índole interactuar dinamitzant el territori, reportant-li riqueses, creant llocs de treball i nous atractius.

8. BIBLIOGRAFIA

- BALANÇÀ i ABADIA, Pere (2002). *L'islam a Catalunya (segles VIII-XII)*. Col·lecció Nissaga, núm. 13. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.
- BATET, Carolina (1996). Castells termenats i estratègies d'expansió comtal: la marca de Barcelona als segles X-XI. Institut d'Estudis Penedesencs.
- BOLÒS i MASCLANS, Jordi (1997): "El territori i els seus límits. El poble, la parròquia i el castell a l'Edat Mitjana". A: *Territori i societat a l'Edat Mitjana*. Universitat de Lleida.
- CABAÑERO SUBIZA, B. (1996). *Los castillos catalanes del siglo X, circunstancias históricas y cuestiones arquitectónicas*. Institución Fernando el Católico.
- MIQUEL, M.; SANTESMASES, J.; SAUMELL, D. (1999). *Els castells del Gaià*. Cossetània Edicions amb la coedició de l'Institut d'Estudis Vallencs i el Centre d'Estudis del Gaià.
- MIQUEL i VIVES, Marina (1997): "Ipsa marcha extrema. Les Terres del Gaià als segles X-XI". *La Resclosa*, núm. 1. Centre d'Estudis del Gaià.
- SANTACANA, J.; SERRAT, N. (2005). *Museografia didàctica*. Ariel.
- VINYOLES, T.; BIOSCA, O. (2001). *Des de la frontera: castells medievals de la Marca*. Universitat de Barcelona. Fundació Castellet de Foix.